

Luisterplek 57 en 58

Apeldoorn - 57: De Man met Twee Hoeden

58: Helden in maanlicht

Liberation ROUTE

Een lessenserie voor leerlingen van de bovenbouw van de basisschool
en de onderbouw van het voortgezet onderwijs.

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Lessenserie	4
Luisterverhalen	6
Les 1	7
Les 2	9
Les 3	11
Les 4	16
Bijlagen	
1: Achtergrondinformatie WOII	18
2: Dilemmatest	22
3: Literatuur WOII	25
4: Werkblad 1	26
5: Werkblad 2	28
6: Antwoorden werkbladen	32
7: Hoe maak je een gedicht?	34
 Bronnen	 36
 Colofon	 37

Inleiding

Deze lessenserie is ontwikkeld in het kader van de Liberation Route.

De Liberation Route volgt het pad dat de geallieerden bewandelden tijdens de bevrijding van Europa. De route begint bij Normandië en loopt via Nijmegen, Arnhem en het zuiden van de Veluwe richting Berlijn. De regio Arnhem, Nijmegen, Zuid-Veluwe speelde aan het einde van de Tweede Wereldoorlog een hoofdrol op het wereldtoneel. De geallieerden startten in september 1944 Operatie Market Garden. Ondanks dat het één van de grootste luchtlandingsoperaties was uit de geschiedenis, is de operatie slechts deels geslaagd. Nijmegen werd bevrijd, maar Arnhem kon door de geallieerden niet worden behouden. Ook de Veluwe wachtte een barre winter. In februari 1945 startte vanuit dit gebied de finale van de bevrijding, Operation Veritable. Deze operatie was de start van het grote Rijnlandoffensief, een veldslag die past in het rijtje van Stalingrad, Normandië en Berlijn. Militairen en burgers waren de deelnemers in de onberekenbare oorlogsroulette die draaide om overleven of sterven, om vreugde en verdriet. Uiteindelijk werd de vrijheid herwonnen.

Veel plekken in Gelderland hebben direct te maken met historische gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Op verschillende plekken zijn in Gelderland langs de Liberation Route gemarkeerde

veldkeien, zogeheten luisterplekken neergezet. In de directe omgeving van deze keien zijn dingen gebeurd die de geschiedenis van de omgeving kleuren. Bij de veldkei is door middel van een hoorspel te horen wat één of meerdere personen bij die plek hebben meegemaakt.

Om ook scholieren te laten beleven wat er in hun directe omgeving zich heeft afgespeeld is deze lessenserie bij een aantal luisterverhalen ontwikkeld. De lessenserie bestaat uit vier lessen. De eerste les is een algemene les over de Tweede Wereldoorlog. De tweede les bestaat uit een bezoek aan een museum in de buurt, namelijk aan het Airborne Museum 'Hartenstein' in Oosterbeek; het Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944 – 1945 in Groesbeek; of Markt 12 in Aalten. De derde les zoomt in op één van de luisterplekken en handelt over datgene wat er in de directe omgeving van de leerling gebeurde tijdens de Tweede Wereldoorlog. De vierde les is facultatief: tijdens deze les maken de leerlingen n.a.v. de informatie uit de afgelopen lessen een monument.

Rode draad door de vier lessen in het thema 'Keuzes maken'. In de oorlog hadden de burgers te maken met een onbetrouwbare overheid. Hierdoor werden de mensen aan hun eigen lot overgelaten. Vanuit dat perspectief onderzoeken de leerlingen wat zij zouden doen als ze voor verschillende keuzes komen te staan.

Lessenserie

Doelgroep:

De doelgroep van dit project zijn jongeren tussen 10 en 14 jaar. Het project is geschreven voor leerlingen van groep 7 en 8 van het basisonderwijs en voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs.

Doel:

De doelstellingen van het project zijn:

- De leerlingen kennen de hoofdlijnen van Operatie Market Garden.
- De leerlingen maken kennis met lokale verhalen over de bevrijding.
- De leerlingen ervaren hoe lastig het is om in oorlogstijd keuzes te maken.

De geschiedenismethoden richten zich op het landelijke verhaal over de Tweede Wereldoorlog. Het project rond de Liberation Route vertelt zowel het regionale als het lokale oorlogs- of bevrijdingsverhaal.

Opzet van de lessenserie:

Het project bestaat uit vier lessen en start met het teruggrijpen naar het landelijke verhaal uit de geschiedenismethode. Tijdens de eerste les wordt de kennis

van de leerlingen over de Tweede Wereldoorlog aan de hand van de methode opgefrist. Na deze landelijke introductie zoomen de leerlingen in de volgende lessen steeds verder in op de oorlogsverhalen uit hun eigen omgeving.

De tweede les bestaat uit een bezoek aan een museum. In het Airborne Museum 'Hartenstein', het Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944 - 1945, of Markt 12 maken de leerlingen kennis met de regionale geschiedenis in de Tweede Wereldoorlog.

Na dit bezoek volgt de derde les waarin het lokale oorlogsverhaal centraal staat. Op de luisterlocaties van de Liberation Route zijn de plaatselijke verhalen te beluisteren. Na afloop van deze les weten de leerlingen hoe de lokale geschiedenis zich verhoudt ten opzichte van de regionale en landelijke geschiedenis.

In de vierde les verwerken de leerlingen de informatie uit de voorafgaande lessen in een ontwerp voor een oorlogsmonument waarin elementen uit het landelijke, regionale en/of lokale verhaal verbeeld worden. De leerlingen kunnen zich op de website www.liberationroute.nl en/of met een bezoek aan een plaatselijk oorlogsmonument laten inspireren door het bekijken van bestaande monumenten.

Opbouw in schema:

Les	Focus	Onderwerp	Lesmateriaal
1: introductie	Landelijk	Tweede Wereldoorlog	Lesmethode geschiedenis / www.liberationroute.nl
2: museumbezoek	Regionaal	De bevrijding	Educatie museum
3: verdieping	Lokaal	Verhaal bij luisterplek	www.liberationroute.nl
4: verwerking	Kunstzinnig	Monumenten	www.liberationroute.nl

Kerdoelen

De lessen sluiten aan bij de volgende kerndoelen:

Mondelinge taalvaardigheid:

- 1** De leerlingen leren informatie te verwerven uit gesproken taal. Ze leren tevens die informatie, mondeling of schriftelijk, gestructureerd weer te geven.
- 2** De leerlingen leren zich naar vorm en inhoud uit te drukken bij het geven en vragen van informatie, het uitbrengen van verslag, het geven van uitleg, het instrueren en bij het discussiëren.
- 4** De leerlingen leren informatie te achterhalen in informatieve en instructieve teksten, waaronder schema's, tabellen en digitale bronnen.
- 6** De leerlingen leren informatie en meningen te ordenen bij het lezen van school- en studieteksten en andere instructieve teksten, en bij systematisch geordende bronnen, waaronder digitale bronnen.
- 7** De leerlingen leren informatie en meningen te vergelijken en te beoordelen in verschillende teksten.
- 8** De leerlingen leren informatie en meningen te ordenen bij het schrijven van een brief, een verslag, een formulier of een werkstuk. Zij besteden daarbij aandacht aan zinsbouw, correcte spelling, een leesbaar handschrift, bladspiegel, eventueel beeldende elementen en kleur.
- 9** De leerlingen krijgen plezier in het lezen en schrijven van voor hen bestemde verhalen, gedichten en informatieve teksten.

Oriëntatie op jezelf en de wereld:

- 51** De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.
- 52** De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van het volgende tijdvak: wereldoorlogen en Holocaust.

- 53** De leerlingen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis.

Kunstzinnige oriëntatie:

- 54** De leerlingen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.
- 55** De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.
- 56** De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

Kosten

De lessenserie is gratis te downloaden van

www.liberationroute.nl

Voor het bezoek aan het museum is wel entreegeld verschuldigd.

Spreiding lessen:

De activiteiten zijn door de leerkracht zelf in te delen. Alleen voor het museumbezoek dient een afspraak gemaakt te worden.

Dat kan met:

 Airborne Museum 'Hartenstein' te Oosterbeek,
E-mail: boekingen@airbornemuseum.nl
Telefoon: 026-3337710

 Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944 - 1945 te Groesbeek:
E-mail: info@bevrijdingsmuseum.nl
Telefoon: 024-3974404

 Markt 12 te Aalten:
Telefoon: 0543-471797

Luisterverhalen

Bij deze lessenserie zijn diverse luisterverhalen geselecteerd. De verhalen van die plekken zijn te beluisteren via de website www.liberationroute.nl.

De verhalen kunt u vinden door bij 'Ontdek de geschiedenis' te klikken op 'luisterverhalen'.

Om te zien welke lespakketen er zijn ontwikkelt gaat u naar www.liberationroute.nl/educatie.

Algemene les over de Tweede Wereldoorlog

De geschiedenismethode behandelt de Tweede

Wereldoorlog. Een aanvulling hierop is deze les waarin de vraag centraal staat: Wat zou jij doen?

Duur:

Activiteit 1: 15 minuten

Activiteit 2: 40 minuten

Voorbereiden:

- U behandelt de Tweede Wereldoorlog via de geschiedenismethode.
- U leest de achtergrondinformatie over de Tweede Wereldoorlog in Nederland. Zie bijlage 1.

Benodigheden:

- Papier en pen.
- Kopieën van de dilemmatest (bijlage 2)

Activiteit 1.

U heeft het landelijke verhaal over de oorlog in Nederland aan de hand van de geschiedenismethode behandeld. Maak eventueel gebruik van deel 1 van bijlage 1 naast uw geschiedenismethode. Nu komt u hierop terug. Bespreek met de leerlingen wat ze al weten over de Tweede Wereldoorlog. Hiervoor maakt u samen met de leerlingen een woordweb en stuurt het gesprek zo dat de volgende onderwerpen aan bod komen: Hoe kon de oorlog ontstaan; van wanneer tot wanneer was de oorlog; fascisme van Hitler; Jodenvervolging; het verzet; de NSB; Slag om Arnhem (Operatie Market Garden).

Activiteit 2.

In deze activiteit onderzoekt u met de leerlingen de rol van de overheid bij de veiligheid van burgers en wat je doet als je niet meer bij die overheid terecht kunt. Lees van te voren deel 2 van bijlage 1.

Inleiding:

U legt de leerlingen de volgende vraag voor.

- 1 Je bent op weg naar huis en al laat. Je had je moeder beloofd op tijd thuis te zijn voor het eten. Je ziet een jongetje rennen en struikelen op de grond. Hij blijft liggen en huilt.

Wat doe je?

- a Je stopt en probeert het jongetje te helpen. Dan maar te laat en misschien een boze moeder.
- b Je denkt: 'ik mag niet te laat komen' en je fietst door.
- c Je rent naar het dichtstbijzijnde huis, en hoopt dat iemand thuis is om te helpen.
- d Je hebt geen idee wat je zou doen.

U vraagt: wie kiest er voor antwoord a? En vraagt een leerling waarom die hiervoor kiest. Dit doet u bij ieder mogelijk antwoord. Bij de kinderen die kiezen voor antwoord c benadrukt u dat deze kinderen ervoor kiezen om hulp te zoeken.

U legt de kinderen een volgende vraag voor:

- 2 Je loopt op straat. Je ziet hoe een jongen een vrouw omver duwt en haar handtas afpakt. De vrouw gilt: 'Houd de dief! De jongen rent met de handtas jouw kant op.

Wat doe je?

- a Je gaat in de weg staan van de dief.
- b Je belt het alarmnummer 112.
- c Je loopt gauw de andere kant op.
- d Je hebt geen idee wat je zou doen.

Wederom vraagt u wie voor welk antwoord kiest en waarom. Bij antwoord b benadrukt u dat deze kinderen hulp zoeken bij mensen die in dienst zijn van onze overheid: namelijk de politie.

U bespreekt met de leerlingen dat we in geval van nood hulp krijgen van onze overheid. We gaan er vanuit dat die ons wel zal helpen. U vraagt de leerlingen op welke manier de overheid voor het welzijn van de mensen zorgt.

Dan bespreekt u met de leerlingen hoe dat voor de Nederlanders was in oorlogstijd. In oorlogstijd namen de Duitsers de macht over in ons land. De Duitse bezettingsmacht bepaalde de regels zonder overleg met de burgers. De Nederlanders moesten zich steeds meer aanpassen aan dat wat de bezetter wilde. Ook al ging dat ten koste van hun eigen of andermans veiligheid. Ineens waren gezagdragers niet meer de mensen die je hielpen, maar waren het mensen voor wie je bang was. Hoe moet je daarmee omgaan? De mensen reageerden daar verschillend op.

De meeste mensen in de oorlog kozen niet voor actief verzet tegen de Duitsers en hun anti-joodse maatregelen. Bespreek met de leerlingen waarom mensen dat niet deden. Er zijn meerdere redenen te bedenken. Ze waren bang en dachten dat het toch niet zou uitmaken of ze wel of niet wat deden. De eerste maatregelen die de Duitsers namen waren nog niet zo erg voor de joden. En sommige maatregelen vonden ze wel goed voor Nederland. Of ze probeerden het leven van voor de oorlog zo goed en zo kwaad als het ging voort te zetten.

Toch waren er ook mensen die op hun eigen manier in verzet gingen. Mensen pleegden grote daden van verzet maar ook kleine. Er waren mensen die niet reageerden op de oproep van Duitsers om zich te melden. Er waren mensen die stiekem kranten drukten; of mensen die onderdak boden aan joden, mensen uit het verzet of aan

jonge mannen die niet voor de Duitsers wilden werken. Er waren verzetsgroepen actief. Een voorbeeld van verzet is de Februaristaking in 1941 toen duizenden mensen het werk neerlegden als protest tegen de Jodenvervolging. Deze staking werd door de Duitsers met geweld neergeslagen. Alle verzetsdaden deden mensen met gevaar voor eigen leven. Waarom zouden deze mensen dat gedaan hebben?

Maar niet iedereen was tegen de bezetter. Er waren ook mensen die ervoor kozen de bezetter te helpen. Waarom steunden deze mensen de bezetter? Ook hier zijn veel verschillende redenen voor te bedenken. De mensen geloofden bijvoorbeeld dat Hitler ervoor zou kunnen zorgen dat er minder armoede en meer werk zou zijn. En dat het voor hen beter zou worden.

Zo maakte iedereen in de oorlog een andere keuze.

Kern:

De leerlingen maken nu de dilemmatest uit bijlage 2. Door het maken van de dilemmatest gaan de leerlingen nadenken over wat zij zelf in bepaalde situaties zouden doen.

Afsluiting:

U bespreekt met de leerlingen de resultaten van de dilemmatest.

Waarom kiest de één voor het ene antwoord en de ander voor wat anders?

Bezoek museum

Deze les is facultatief. Om een zo compleet mogelijk beeld te geven van de Tweede Wereldoorlog bezoekt u met de leerlingen een museum in de buurt. Hier bekijken de leerlingen vanuit een regionale invalshoek de gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het museumbezoek zoomt in op de regionale gebeurtenissen en plaatst de gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog in hun eigen omgeving in een context en is daarmee een voorbereiding op les 3 waarin de leerlingen het verhaal uit hun eigen gemeente leren kennen.

Afhankelijk van het onderwerp en de locatie van de luisterplek, kiest de leerkracht een museum in de buurt. De oorlogsmusea zijn in Oosterbeek: Airborne Museum 'Hartenstein'; in Groesbeek: het Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945; of in Aalten: Markt 12. In ieder museum is educatief materiaal van het museum aanwezig.

Het museumbezoek duurt - zonder de heen en terugreis - anderhalf uur.

Voorbereiding:

- Museum naar keuze inlichten over uw komst
- Vervoer regelen (bus of ouders die willen rijden)

Wat kunt u verwachten van het bezoek aan het museum?

Het Airborne Museum 'Hartenstein' in Oosterbeek: Koffers vol verhalen

Het Airborne Museum 'Hartenstein' is gehuisvest in het voormalig hoofdkwartier van de Britten tijdens de Slag om Arnhem (Operatie Market Garden). De tentoonstelling belicht de gebeurtenissen van september 1944. In de presentatie komen verhalen tot leven van zowel de Britse, Poolse en Duitse militairen, als die van de burgers. Om leerlingen mee te laten beleven wat de mensen in die tijd meemaakten is het Koffertjesproject ontwikkeld. Voor dit project maakt u alleen gebruik van de les in het museum. Als voorbereiding behandelt u les 1 in deze lesbrief. En als vervolg op het museumbezoek geeft u les 3 aan uw leerlingen. Vóór het museumbezoek ontvangt de docent een uitgebreide handleiding voor in de klas. Daarin vindt u lessuggesties voor zowel voor als na uw bezoek aan het museum en beknopte informatie over de Slag om Arnhem. In het museum verzorgt een museummedewerker een interactieve inleiding over de Slag om Arnhem. Vervolgens gaan de leerlingen op onderzoek uit. De leerlingen krijgen per twee een koffertje mee. In elk koffertje zit een verhaal van een kind of een militair uit 1944, zoekopdrachten en aanwijzingen. De docent krijgt informatie mee om het bezoek in de klas nog eens na te bespreken.

Voor een afspraak neemt u contact op met:

E-mail: boekingen@airbornemuseum.nl

Telefoon: 026-3337710

Adres: Utrechtseweg 232, 6862 AZ Oosterbeek

Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945:

In het Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945 ligt midden in het luchtlandingsgebied van september 1944 (Operatie Market Garden). Een schitterend landschap met heuvels en bossen. In de vaste tentoonstelling worden thema's over WOII en de bevrijding helder en informatief belicht aan de hand van foto's, objecten, tekst, diorama's en verschillende belevingsmomenten. Zo zijn er bijvoorbeeld typische jaren '40 geuren, filmbeelden, geluidsfragmenten, een nagebouwde schuilkelder tijdens een bombardement en de gereconstrueerde cel van Titus Brandsma. Een tolerantietest en dilemmaspel nodigen uit tot zelfonderzoek. De leerling die het Bevrijdingsmuseum bezoekt, stapt in de tijd van toen. Hij/zij hoort, ziet, voelt en ruikt de geschiedenis. Het museum is een inspirerende leeromgeving. De inhoud is zijn toegesneden op de geldende kerndoelen en eindtermen. De basis van elk programma is de vaste presentatie. Er is ruimte voor kennisoverdracht, actieve kennisverwerving en er zijn inlevingsmomenten. Een gids of museumcoach begeleidt de schoolbezoeken. Deze verzorgt de ontvangst, geeft een korte inleiding en toont een mooi introductiefilmpje naar keuze. Vervolgens gaan de leerlingen met de museumopdrachten aan de slag; ze kunnen daarbij terugvallen op de steun van de coach. In de Erekoepel kunnen de leerlingen ter afsluiting een wens, slogan of mening bedenken en deze in de vrijheidsboom hangen.

Voor een afspraak neemt u contact op via:

Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945

Telefoonnummer: 024-3974404

E-mail: info@bevrijdingsmuseum.nl

Adres: Wylerbaan 4, 6561 KR Groesbeek

Markt 12:

In de Tweede Wereldoorlog was Markt 12 een woonhuis van een gewone Aaltense familie. Een kamer in dit huis was in beslag genomen door een Duitse Ortskommandant, terwijl er elders in huis onderduikers verbleven. De tentoonstelling in Markt 12 laat zien dat iedere situatie mensen vraagt om keuzes te maken, ongeacht uit welk land je komt of welk geloof je hebt: of je nu Nederlander of Duitser bent; of je nu Christen of Jood bent. In oorlogstijd worden sommige bevolkingsgroepen van hun keuzevrijheid beroofd en lijken voor anderen de keuzes soms heel zwart-wit, maar niets is minder waar. In Markt 12 duik je in de verhalen van verschillende mensen die verschillende keuzes hebben gemaakt: Duitsers en Nederlanders. Leerlingen onderzoeken in groepjes de verschillende keuzes van mensen, die in het museum voorkomen. Elk groepje zoekt uit wat één persoon deed (welke keuze hij/zij maakte), wat de omstandigheden waren die leidden tot deze keuze en wat de gevolgen waren voor henzelf en anderen. (www.markt12.nl)

Voor een afspraak neemt u contact op via:

Telefoonnummer: 0543-47 17 97

Adres: Markt 14, 7121 CS Aalten

‘De Man met Twee Hoeden’ en aanvullend ‘Helden bij maanlicht’

In deze les staat de bevrijding van Apeldoorn centraal. Operatie Market Garden was mislukt. Het duurde een half jaar voordat de bevrijding opnieuw in zicht kwam voor Nederland. Het uitgangspunt van deze les is het luisterfragment over de Canadezen. Maar hoe is het tot die bevrijding gekomen, wat ging er aan vooraf? De leerlingen leren in deze les hoe Apeldoorn en de regio er om heen werd bevrijd van de Duitse bezetting. Na vijf jaar kwam er eindelijk een eind aan onderdrukking, angst en onzekerheid. Wat had de bevrijding voor gevolgen voor de inwoners van Apeldoorn? En wat betekende het voor de geallieerden? Wat deden ze direct na de oorlog? Konden ze meteen weg, of moesten ze blijven? Aan de hand van twee luisterverhalen, citaten van betrokkenen en andere bronnen ontdekken de leerlingen de antwoorden op onder andere deze vragen.

De les bestaat uit vier activiteiten. De eerste activiteit doet leerlingen beseffen dat er op heel veel plekken in hun nabije omgeving dingen zijn gebeurd.

De tweede activiteit bestaat uit het luisteren van het fragment ‘Helden bij maanlicht’. Het luisteren is gekoppeld aan het bezoeken van de luisterplek. Daar beantwoorden leerlingen in tweetallen kijk-, luister- en verdiepingsvragen. Het fragment gaat over het begin van de bevrijding.

De derde activiteit kan naar eigen wensen plaatsvinden op locatie of in de klas. Leerlingen luisteren naar ‘De Man met Twee Hoeden’. Ook hierbij beantwoorden leerlingen luister- en verdiepingsvragen.

Doel

- De leerlingen realiseren zich dat achter plekken in hun omgeving verschillende verhalen schuil gaan.
- Leerlingen luisteren naar een verhaal over de oorlog en beseffen dat het grote verhaal van de bevrijding verbonden is met kleine en persoonlijke verhalen.
- De leerlingen weten welke hoe de bevrijding van Apeldoorn plaatsvond.
- De leerlingen realiseren zich hoe belangrijk de rol van het verzet was.
- De leerlingen leren wat de bevrijding betekende voor de geallieerde soldaten.

Werkwijze

Activiteit 1 – *Het verhaal van ons klaslokaal, klassikaal*

Activiteit 2 – *De bevrijding van Apeldoorn, klassikaal / in tweetallen*

Activiteit 3 – *Na de bevrijding, klassikaal / in tweetallen*

Duur

Activiteit 1 – 15 minuten

Activiteit 2 – 30 minuten (zonder reistijd)

Activiteit 3 – 30

Benodigdheden

- Bij activiteit 2 luisterfragment en bij activiteit 3 luisterfragment . Beide fragmenten zijn te downloaden via www.liberationroute.nl. Klik op ‘Ontdek de geschiedenis’ en vervolgens op ‘luisterplekken’. Via deze webpagina kunt u het verhaal opzoeken, beluisteren en in mp3-formaat downloaden. Het bestand is te vinden bij ‘media’. Het verhaal is eveneens te beluisteren via de app: www.liberationroute.nl/app.
- Deze lesbrief.

Activiteit 1 – Het verhaal van ons klaslokaal

Werkwijze

Klassikaal

Voorbereiding

- Bedenk een verhaal over een recente gebeurtenis in het klaslokaal.
- Neem een foto mee van een plek die belangrijk voor u is. Bijvoorbeeld een plek in uw huis, tuin, een vakantiebestemming of een plek van vroeger. Wat is het verhaal achter deze plek: wat maakt deze plek bijzonder, welke herinneringen heeft u aan de plek?

Benodigdheden

- Foto van een belangrijke plek

Inleiding

Het verhaal van ons klaslokaal

Vertel een verhaal over een recente gebeurtenis in het klaslokaal. Weten jullie nog dat ... of Niet zo lang geleden gebeurde in dit klaslokaal ... Als u het verhaal verteld heeft, vraagt u de leerlingen:

Wie van jullie kan een ander verhaal vertellen over iets dat in dit klaslokaal is gebeurd?

Laat enkele leerlingen een verhaal over het klaslokaal vertellen. Tijdens dit gesprek over gebeurtenissen in het klaslokaal mogen leerlingen elkaar aanvullen. Iedereen onthoudt immers andere aspecten van een gebeurtenis.

Hoeveel verhalen zijn er nu over ons klaslokaal verteld? Zijn dat alle verhalen die je over dit klaslokaal kunt vertellen?

Hoeveel verhalen zullen er in totaal over dit klaslokaal te vertellen zijn? Denk aan: vorig jaar zaten er andere kinderen in dit lokaal. Zij hebben andere verhalen te vertellen. Twee, drie, vier, tien, twintig jaar geleden zaten

andere kinderen in dit klaslokaal. Iedere dag opnieuw gebeurt er iets anders in het klaslokaal. Kom samen met de leerlingen tot de conclusie dat er ontelbaar veel verhalen te vertellen zijn over dit klaslokaal.

Over ons klaslokaal zijn veel verhalen te vertellen. Op dezelfde manier zijn veel verhalen te vertellen over alle andere lokalen van de school, over de hal, over het schoolplein... Over alle plekken in hun omgeving zijn ontelbaar veel verhalen te vertellen. Wat moeten we met al die verhalen? Zijn alle verhalen even belangrijk? Wat is de meerwaarde van verhalen?

Leg dit uit aan de hand van een voorbeeld:

Laat de foto van een voor u belangrijke plek aan de leerlingen zien. Wat zie je op de foto? De leerlingen beschrijven wat ze op de foto zien. Noteer de beschrijvingen van de leerlingen op het bord. Vertel het verhaal achter de plek op de foto: wat maakt deze plek bijzonder, welke herinneringen heeft u aan de plek? Vraag de leerlingen te beschrijven waaraan ze denken als ze de plek op de foto zien. Voeg de beschrijvingen toe aan de lijst op het bord. De oorspronkelijke lijst met beschrijvingen wordt langer: het verhaal heeft meer betekenis aan de plek gegeven. Is de plek op de foto veranderd voor de leerlingen?

Als je het verhaal achter een plek kent, krijgt de plek een andere betekenis. Je herinnering aan een plek maakt dat een plek belangrijk wordt.

De fragmenten die u straks met de leerlingen gaat luisteren zijn verhalen over de bevrijding van Apeldoorn. Op de plek van het sluisje zijn belangrijke dingen gebeurd met betrekking tot de bevrijding. Ook het beeld van de Man met Twee Hoeden herinnert ons nog dagelijks aan de bevrijding.

Activiteit 2 - De bevrijding van Apeldoorn - luisteren op locatie

Werkwijze

Het fragment wordt klassikaal of in tweetallen op de plek van de luisterkei geluisterd. De opdrachten worden in tweetallen gemaakt.

Voorbereiden

- Download luisterverhaal 58 Apeldoorn via <http://www.liberationroute.nl>
Klik op 'Ontdek de geschiedenis' en vervolgens op 'luisterplekken'. Via deze webpagina kunt u het verhaal opzoeken, beluisteren en in mp3-formaat downloaden. Het bestand is te vinden bij 'media'. Het verhaal is eveneens te beluisteren via de app: www.liberationroute.nl/app. Voor
- het afspelen: Optie 1: Verdeel de klas in tweetallen. Vraag elk tweetal een mp3-speler mee te nemen. Plaats op iedere speler het gedownloade luisterfragment. (U kunt de leerlingen ook vragen thuis of op de computer op school het bestand zelf te downloaden en op hun speler te zetten, geef ze indien nodig instructies).
- Optie 2: Download het bestand en brand het op een cd. Neem een draagbare cd-speler mee en luister het fragment klassikaal op een rustige plek op locatie.
- Optie 3: Luister het fragment in de klas als bovenstaande opties niet gerealiseerd kunnen worden. Bezoek daarna de plek voor het beantwoorden van de vragen.
- Zorg voor voldoende begeleiding.
- Kopiëren werkblad 1 voor de leerlingen (bijlage 4).

Benodigdheden

- Luisterfragment en de benodigde afspelerapparatuur.
- Kopieën werkblad 1 voor de leerlingen.
- Laat de leerlingen een harde ondergrond meenemen voor het opschrijven van de antwoorden.
- Antwoordblad voor u (bijlage 6).

Inleidende activiteit op school

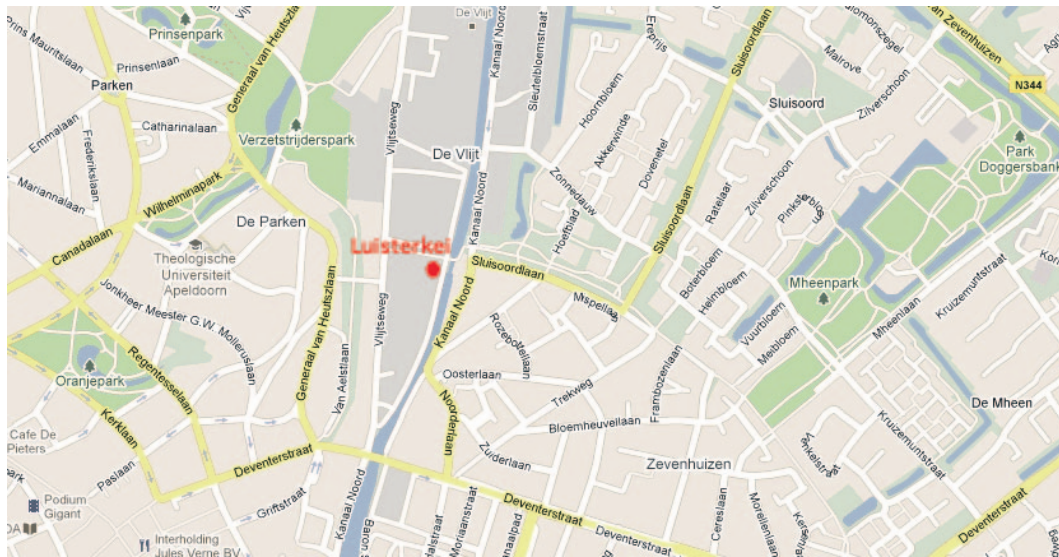
Op de luisterplek zien de leerlingen het sluisje. Daar zijn twee verzetsmannen overheen gekropen. Dat was gevaarlijk. Het is een open plek waar ze beschoten zouden kunnen worden. Om leerlingen van te voren alvast een ervaring mee te geven, kunt u de volgende activiteit op school uitvoeren (op het schoolplein of in de gymzaal).

- Neem een evenwichtsbalk of een lange, smalle bank uit de gymzaal en een aantal (zachte) ballen.
- De leerlingen gaan er in een kring omheen staan.
- Een leerling loopt van de ene kant naar de andere kant van de balk/bank.
- De overige leerlingen proberen met ballen de leerling op de balk uit evenwicht te brengen.
- Herhaal een aantal keer.
- Vinden de leerlingen het moeilijk om ondanks de spanning, hun evenwicht te bewaren?

Bezoek aan de luisterplek

Bezoek de luisterkei van nummer 58. Het luisteren van het fragment is een essentieel onderdeel van het project. Het verhaal wordt echter versterkt door de plek. De leerlingen krijgen een beeld van de plek waar het verhaal zich heeft afgespeeld. Als de leerlingen beseffen dat ze op de plaats staan waar de personen uit het fragment ook stonden, beklijft het verhaal beter en krijgt het een diepere laag van betekenis. De plek, die voor de leerlingen zo gewoon is, krijgt daardoor meer betekenis.

Het luisterpunt vindt u aan het eind van de Sluisoordlaan als u de Kanaal Noord oversteekt. Volg het fietspad, steek het kanaal over en ga links richting het sluisje. Aan uw linkerkant vindt u de luistersteen. Er is genoeg plek om fietsen te plaatsen. Auto's kunt u parkeren aan rechterkant van de Kanaal Noord. Let op dit is een drukke doorgaande weg.

Inleiding

U komt terug op de vorige lessen. Wat is er gebeurd in de Tweede Wereldoorlog, wat hebben ze geleerd van het bezoek aan het museum. Nederland was bezet door de Duitsers. Wat weten de leerlingen over het leven van de inwoners in Apeldoorn? Hoe zag dat er uit?

Vertel dat een deel van de inwoners van Apeldoorn een relatief normaal leven leidden. Kinderen konden naar school en er kon gewerkt worden. Maar er was voortdurend angst. Er kon van alles gebeuren, de stad kon beschoten worden, bekenden of familie konden opgepakt worden. Het was moeilijk om aan eten en drinken te komen. Dieren houden voor de slacht mocht niet en men mocht in verband met de avondklok niet te laat buiten zijn. Voor de joden was het echter heel anders. Zij moesten onderduiken en ze leefden voortdurend in angst om opgepakt te worden. Ook de mensen die hun daarbij hielpen, leefden in angst. Men moest doen wat de Duitsers wilden, deed je dat niet, dan was de kans groot dat je opgepakt werd. De Nederlanders waren dus niet vrij. Ze konden niet alles doen wat ze wilden. Wat weten de leerlingen over de bevrijding van Nederland? Vertel dat Nederland niet in één keer werd bevrijd; dat ging geleidelijk.

Vervolgens herinnert u de leerlingen aan de activiteit waarbij duidelijk werd dat iedere plek meerdere verhalen

kent. Ook in hun eigen omgeving is tijdens de Tweede Wereldoorlog veel gebeurd. Misschien hebben de leerlingen daar wel eens iets over gehoord van hun ouders of grootouders. Praat er met de leerlingen over. Vertel over de plek van het luisterverhaal, het sluisje, en vraag de leerlingen wat die plek voor hen betekent. Zijn ze er wel eens geweest? Of zijn ze er wel eens langsgekomen? Dan vertelt u dat er op die plek in de Tweede Wereldoorlog ook iets heel belangrijks is gebeurd. Wat zich daar precies heeft af gespeeld horen ze in het luisterfragment. Zonder deze gebeurtenis op deze plek, had de bevrijding van Apeldoorn er heel anders uitgezien. Bekijk samen het sluisje en herinner de leerlingen aan de activiteit met de evenwichtsbalk.

Kern

Deel werkblad 1 uit en luister het fragment klassikaal of laat de leerlingen het per tweetal luisteren met een mp3-speler. De leerlingen beantwoorden direct na het luisteren, in tweetallen de vragen.

Afsluiting

Bespreek met de groep de antwoorden van het werkblad. Wat vinden de leerlingen van de plek nu ze weten wat hier is gebeurd?

Activiteit 3 - Na de bevrijding – luisteren op locatie of op school

Werkwijze

Het fragment wordt klassikaal of in tweetallen op de plek van de luisterkei geluisterd. Eventueel aansluitend aan de vorige opdracht. U kunt het fragment ook in de klas laten luisteren. Het werkblad bevat luister- en verdiepingsoopdrachten. Deze worden in tweetallen gemaakt.

Voorbereiden

- Downloaden luisterverhaal 57 Apeldoorn via www.liberationroute.nl Klik op 'Ontdek de geschiedenis' en vervolgens op 'luisterplekken'. Via deze webpagina kunt u het verhaal opzoeken, beluisteren en in mp3-formaat downloaden. Het bestand is te vinden bij 'media'. Het verhaal is eveneens te beluisteren via de app: www.liberationroute.nl/app.
- Voor het afspelen: zie opties activiteit 2.
- Kopiëren werkblad 2 voor de leerlingen (bijlage 5).

Benodigheden

- Luisterfragment en de benodigde afspeelapparatuur.
- Kopieën werkblad 2 voor de leerlingen.
- Antwoordblad werkblad 2 voor u (bijlage 6).

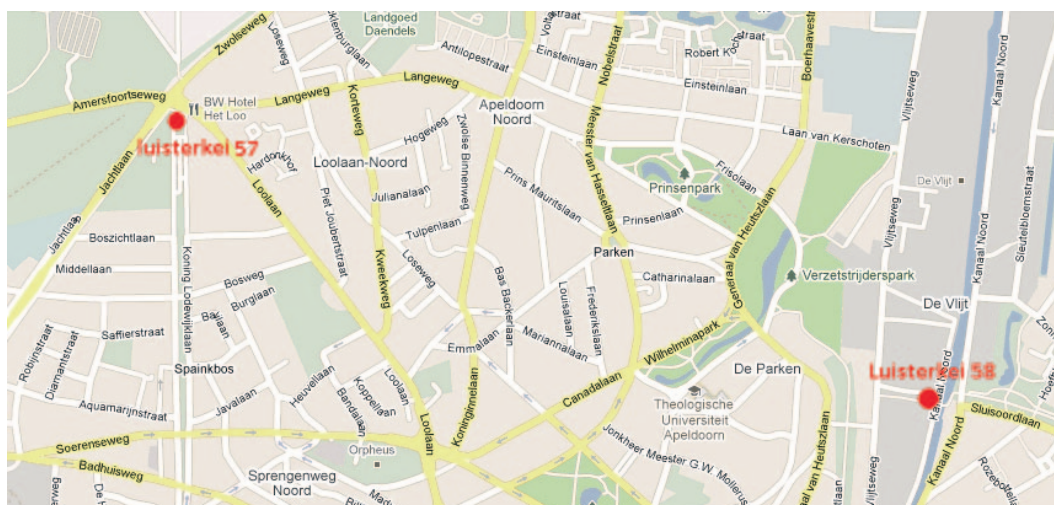
Kern

Bezoek luisterkei als u daarvoor in de gelegenheid bent. Op deze plek staat het Nationaal Canadees Bevrijdingsmonument 'De Man met Twee Hoeden'. De leerlingen beantwoorden hier of in de klas de vragen. Daardoor komen ze er achter wat de rol was van de Canadezen met betrekking tot de bevrijding van Apeldoorn.

Deel werkblad 2 uit en luister het fragment. De leerlingen beantwoorden de vragen direct na het luisteren in tweetallen.

Afsluiting

Besprek met de groep de antwoorden.

Maak een monument

De leerlingen maken een monument om personen uit het verhaal van de luisterplek te herdenken.

mo-nu-ment het; o -en 1 iets dat opzettelijk bestemd is om de herinnering aan iem of iets te bewaren; **gedenkteken** 2 gebouw, terrein enz., van algemeen belang vanwege schoonheid, wetenschappelijke waarde enz.

Duur

60 minuten (exclusief de tijd voor het maken van een foto)

Werkwijze

Inleiding, *klassikaal*

Opdracht, *individueel (deels buitenschools)*

Presentatie, *klassikaal*

Voorbereiding

- Inventariseer of leerlingen gebruik kunnen maken van een digitale fotocamera.
- Stuur de leerlingen voorafgaand aan deze les op pad met de opdracht hun favoriete, oude (vooroorlogs) gebouw in Apeldoorn op de foto te zetten. Deze foto dienen ze uit te printen en mee te nemen naar school.
- Indien de leerlingen geen gebruik kunnen maken van een camera, kunnen ze een foto van internet gebruiken.
- Lees bijlage 7 Hoe maak je een gedicht?

Benodigheden

- A3 papier voor de leerlingen
- Lijm en scharen

Inleiding

Een monument is een standbeeld, gedenksteen of kunstwerk dat is gemaakt om te herinneren aan een persoon of aan een belangrijke gebeurtenis. Ook vanwege

de Tweede Wereldoorlog zijn veel monumenten gemaakt. Bijvoorbeeld het Nationaal Monument op de Dam in Amsterdam waar op 4 mei ieder jaar de oorlogsdoden herdacht worden. Op de website www.liberationroute.nl staan een aantal oorlogsmonumenten in de omgeving vermeld. U bespreekt met de leerlingen of zij in hun directe omgeving een monument weten (bijvoorbeeld: gedenksteen, standbeeld, kunstwerk, soms zijn er van die plekken langs de weg waar mensen bloemen neerleggen omdat daar iemand verongelukt is).

In Apeldoorn zijn verschillende monumenten te vinden die ons herinneren aan de Tweede Wereldoorlog. U vraagt de leerlingen waarom deze monumenten er zijn. Waarom we herinneren. Vinden ze dat belangrijk? Vinden de leerlingen dat het herdenken moet stoppen? Waarom wel of niet? Ieder jaar wordt op 4 mei de oorlog herdacht door onder andere kransen te leggen bij monumenten. Hoelang denken de leerlingen dat we doorgaan met het herdenken van de oorlog? Zullen we dat over 50 jaar nog doen? Een van de belangrijkste redenen om te gedenken is de dankbaarheid voor de vrede.

De leerlingen weten dat de stad er nu heel anders uit had kunnen zien. Als de Canadezen niet waren ingelicht door de twee mannen van het verzet, waren ze met zwaar geschut de stad in gegaan. Veel steden zijn door zware beschietingen beschadigd geraakt. Arnhem is bijvoorbeeld bijna het hele centrum kwijtgeraakt. In Apeldoorn is ook het een en ander verloren gegaan, maar het had nog veel erger kunnen zijn. Wat vinden de leerlingen daar van? Zijn ze tevreden met hoe hun stad er nu uit ziet? Wat vinden ze mooie gebouwen, zijn dat de nieuwe of juist de oude? Allebei? Bespreek dit met de leerlingen. Veel oude gebouwen van voor de oorlog zijn eigenlijk ook

monumenten. Ze herinneren ons aan dat wat er niet is gebeurd in Apeldoorn: een vernietigende strijd. Veel oude gebouwen zijn er dus nog mede dankzij Gijs Numan en Albert van de Scheur.

De leerlingen hebben foto's gemaakt van hun meest favoriete, vooroorlogse gebouw. Wat zijn dit voor gebouwen? Waarom is dit gebouw belangrijk? Zijn het gebouwen die nooit mogen verdwijnen? Misschien wonen de leerlingen wel in een oud huis? Als de stad gebombardeerd zou zijn, hadden ze het gebouw misschien wel nooit gezien. Wat vinden de leerlingen daar van? Wat is de toegevoegde waarde van hun gebouw in de stad? Bespreek de antwoorden van de leerlingen op dergelijke vragen.

Kern

De leerlingen maken vervolgens in de klas bij deze foto een gedicht. Samen wordt dit hun monument. Monumenten laten ons belangrijke, ingrijpende gebeurtenissen niet vergeten. Door te herdenken staan we ook stil bij dat wat we vandaag de dag nog hebben. Zoals vrijheid, een huis om in te wonen, familie en vrienden, school, vakanties en leuke dingen om te doen. Maar ook een mooie stad waar de leerlingen in wonen.

De leerlingen schrijven een gedicht waarin ze het hebben over hun favoriete gebouw op de foto: waarom ze blij zijn dat dit gebouw er nog is, wat is het voor gebouw, hoe oud is het? Waarom het niet mag verdwijnen en wat het met hen zou doen als dat wel het geval zou zijn. Wie zijn ze daar dankbaar voor?

Afsluiting primair onderwijs

Als het gedicht klaar is, plakken ze hun foto op A3-papier. Het gedicht schrijven ze er naast. Als iedereen klaar is wordt het geheel klassikaal gepresenteerd; de leerlingen vertellen kort over hun gebouw en waarom ze het gekozen hebben. Hang de werkstukken op in uw klaslokaal.

Afsluiting voortgezet onderwijs

De leerlingen presenteren hun foto en vertellen over het gebouw. Ze vertellen hoe oud het is en waar het voor wordt gebruikt. Is het in een bepaalde stijl gebouwd? Wat zijn de leerlingen nog meer te weten gekomen over het gebouw? Wie hebben er gewoond tijdens de Tweede Wereldoorlog? Was het een Duits hoofdkwartier? Of scholen er juist joodse onderduikers? Op internet kunnen de leerlingen hier naar zoeken. De resultaten van de zoektocht kunnen ze verwerken in hun gedicht. Na het delen van deze extra informatie lezen de leerlingen hun gedicht klassikaal voor.

Tweede Wereldoorlog

Wat er aan vooraf ging

In de jaren dertig van de 20e eeuw was er wereldwijd veel armoede. Door een economische crisis waren veel mensen werkloos en arm. Vooral de mensen in Duitsland hadden het zwaar te verduren. Omdat Duitsland de Eerste Wereldoorlog had verloren moest het land veel geld (herstelbetalingen) betalen aan de landen die deze oorlog hadden gewonnen. Veel Duitse mensen waren arm, werkloos en ontevreden. Adolf Hitler werd de leider van de Nationaal-Socialistische Duitse Arbeiders Partij (NSDAP). Hij vertelde de Duitsers dat hij van Duitsland weer een machtig land zou maken. Steeds meer mensen geloofden hem en zo werd zijn macht en de macht van zijn partij steeds groter.

Hitler aan de macht

In 1933 kwam Adolf Hitler met de NSDAP in Duitsland aan de macht. Hitler wilde van Duitsland het machtigste land van Europa maken. Eerst richtte hij zijn pijlen op Oostenrijk, Tsjecho-Slowakije en Polen, vervolgens wilde hij Duitslands grote tegenstander in West-Europa uitschakelen: Frankrijk. In de aanval op Frankrijk zouden ook Nederland en België worden bezet. Voor Hitler waren niet alle mensen gelijk. De NSDAP propageerde Jodenhaat. Hij vond het Arische of Germaanse ras beter dan de rest. Hij vond bijvoorbeeld joden, zigeuners en mensen met een niet blanke huidskleur minder waard.

Aanval op Nederland

Op vrijdagochtend 10 mei 1940 werden veel Nederlanders wakker van het gebrom van vliegtuigen, ontplofende bommen en het geratel van tanks. Duitse soldaten waren de grens over getrokken. De oorlog was begonnen. De Nederlandse soldaten probeerden de Duitsers tegen te houden langs de verdedigingslinies. Zo'n linie was de

Grebbelinie, een waterlinie die loopt van Rhenen tot Spakenburg, tussen de Utrechtse heuvelrug en de Veluwe.

Capitulatie Nederland

Het Nederlandse leger was veel te zwak om de Duitse aanval te kunnen afslaan. De Nederlanders waren niet goed voorbereid, ze hadden verouderd materieel, terwijl het Duitse leger allemaal nieuw en modern wapentuig had om mee te vechten. Nadat de Duitse luchtmacht op 14 mei 1940 het centrum van Rotterdam had gebombardeerd, en andere steden hetzelfde lot wachtte, besloot de Nederlandse legerleiding te capituleren. De regering en de koningin waren toen al uitgeweken naar Engeland.

Bezetting Nederland

Aanvankelijk leek de bezetting mee te vallen, maar al snel werd duidelijk wat onvrijheid betekende. Nederlandse mannen werden gedwongen in Duitse fabrieken te werken. Gaandeweg werden mensen zonder vorm van proces opgesloten in gevangenissen en concentratiekampen. Het eten ging op de bon. 's Avonds moest iedereen binnen blijven en de ramen verduisteren. Omdat de aanvoer van grondstoffen een probleem was, namen de Duitsers alles mee wat voor hen bruikbaar was. Omdat ze bijvoorbeeld het rubber van de fietsbanden nodig hadden, fietsten de mensen op houten banden. Het brons van de kerkklokken gebruikten ze om munitie van te maken. Het gelui van klokken hoorde je niet meer.

Jodenvervolgging

Vooral joden werden vervolgd. De joden kregen al snel te maken met steeds minder rechten: ze mochten niet meer overal komen. Ze moesten een Jodenster dragen zodat iedereen kon zien dat ze joden waren. Op hun

persoonsbewijs werd een grote J gestempeld. Ze moesten bij elkaar gaan wonen in bepaalde wijken. De Duitse bezetter transporteerde meer dan 100.000 joodse mannen, vrouwen en kinderen in goederentreinen vanuit Nederland naar concentratiekampen, waar de meesten werden vermoord.

De Duitsers werden in Nederland bijgestaan door leden van de Nationaal- Socialistische Beweging (NSB) die een vergelijkbare ideologie hadden, en door meelopers en profiteurs. Aan de andere kant stond het verzet, dat vooral tegen het einde van de oorlog aanhang kreeg. Het grootste deel van de bevolking was anti-Duits maar passief.

De slag om Arnhem

Toen in de zomer van 1944 grote delen van Frankrijk en België bevrijd waren, begon de geallieerde opmars naar het noorden. Het plan was om in één keer alle bruggen over de grote rivieren de Maas, de Waal en de Rijn te veroveren, en dan door te trekken naar het IJsselmeer. Dit plan had de codenaam 'Operation Market Garden'. Op een zomerse dag, 18 september 1944, landden Engelse parachutisten op de Ginkelse hei bij Ede, en bij Wolfheze en Heesum. De sterke Duitse legermacht die op dat moment toevallig met tanks en pantserwagens in de buurt van Arnhem was, hadden ze niet verwacht. Een kleine groep van zeventienhonderdvijftig soldaten, onder leiding van luitenant-kolonel John Frost, bereikte onderlangs de Rijn de Rijnbrug. Omdat hulp van de grondtroepen uit de richting van Nijmegen uitbleef, en de rest van de divisie niet verder kwam dan de buitenwijken van Arnhem, moesten de mannen van John Frost na vier dagen de strijd opgeven. Ze gaven zich over aan de Duitsers. Na enkele dagen hevige strijd moesten ook de Engelsen, die niet verder dan Oosterbeek en de buitenwijken van Arnhem waren gekomen, zich overgeven. Ze zochten 's nachts over de Rijn bij Driel een veilig heenkomen. Operatie Market Garden was mislukt.

Evacueren

Als gevolg van de gevechten van Operatie Market Garden moesten de inwoners in de omtrek van Arnhem huis en haard verlaten. De Duitsers waren bang dat de bevolking de geallieerde troepen zou helpen en sommige de bewoners te vertrekken. Ook waren deze gebieden te gevaarlijk voor de burgers omdat er zwaar gevochten werd. De inwoners namen mee wat ze mee konden nemen, maar moesten heel veel spullen onbeheerd achterlaten. De mensen die boven de Rijn woonden, gingen naar het noorden. Beneden de Rijn werden de burgers geëvacueerd door de geallieerden. Hier vertrokken de bewoners naar het zuiden van het land, naar bevrijd gebied.

Hongerwinter

Het noorden en westen van Nederland kreeg te maken met de Hongerwinter. Door extreem voedselgebrek verzwakte de bevolking en kwamen enkele tienduizenden mensen om. In mei 1945 lukte het om de rest van Nederland te bevrijden.

Vrede

De vredesonderhandelingen waren in hotel 'de Wereld' in Wageningen. Hier tekende in mei 1945 de Duitse commandant de overgave in aanwezigheid van Prins Bernard. De wederopbouw kon beginnen.

Het verzet tegen een onbetrouwbare overheid in oorlogstijd

De Nederlandse regering verbleef vanaf mei 1940 in Londen in ballingschap. In Nederland namen de Duitsers de macht over en Hitler benoemde functionarissen die het bestuur van Nederland moesten leiden. Nederland moest steeds meer gaan lijken op het Duitsland dat Hitler wenste.

Nederland werd eigenlijk een provincie van Duitsland. Een van de eerste maatregelen was dat de klok gelijk werd gezet met de tijd in Berlijn. De hoogste gezagsdrager van het Duitse bestuur in Nederland, was de Oostenrijkse nationaalsocialist Seyss-Inquart. Hij was Rijkscommissaris en stond rechtstreeks onder Hitler. Verder werd Nederland ook nog bestuurd door 1500 bestuursambtenaren. Zij oefenden toezicht uit en gaven bevelen die door de Nederlandse ambtenaren moesten worden uitgevoerd.

Onder Duits gezag

Aanvankelijk was er weinig verzet tegen de Duitse overheersing. De Nederlandse bevolking hoopte het leven van voor de oorlog te kunnen voortzetten. En in het begin voerden de Duitsers nog milde maatregelen in. De Duitsers wilden dat steeds meer mensen nationaalsocialistisch werden. Ze maakten propaganda voor het nationaalsocialisme d.m.v. affiches, kranten, radio-uitzendingen en voorprogramma's in bioscopen. De Eerste en de Tweede Kamer werden uitgeschakeld en politieke partijen mochten niet meer bestaan. Gaandeweg beheersten de Duitsers steeds meer onderdelen van de Nederlandse samenleving. De politie moest de Duitse bezettingsmacht dienen. De rechtspraak kwam steeds meer in handen van de bezetter. Door al deze maatregelen begon het verzet van de Nederlanders te groeien. Met kleine acties werd er geprotesteerd en verzet gepleegd

tegen de Duitsers. Er kwamen verzetsblaadjes en stakingen. Maar over het algemeen ging het dagelijks leven van de Nederlanders vrij rustig door. Mensen gingen naar de film en de kinderen naar school. Mensen gingen dagjes uit, ze vierden Sinterklaas met cadeautjes en er was genoeg te eten.

Geleidelijk buitensluiten van joden

Als een sluipend gif begonnen de Duitsers vanaf het begin van de oorlog met anti-joodse maatregelen. Relatief 'kleine' maatregelen die in het Nederland van toen nauwelijks opvielen. Al na twee maanden na het begin van de oorlog mochten de joden niet meer meewerken aan de luchtbescherming. In september 1940 mochten overheidsdiensten geen joden meer aannemen. Vervolgens moesten de joden zich - zogenaamd voor hun eigen veiligheid - laten registreren. Stap voor stap werden de joden steeds verder geïsoleerd. Omdat het zo geleidelijk ging, wekte het weinig reactie op van de burgers.

Februaristaking 1941

Vanaf 1941 werden de anti-joodse maatregelen van de Duitsers grimmiger. In Amsterdam woonden veel joden. Als reactie op een razzia in de Amsterdamse Jodenwijk, legden Amsterdamse trambestuurders en arbeiders in februari 1941 het werk neer. Deze staking breidde zich uit tot Haarlem, de Zaanstreek en Utrecht. Met geweld braken de Duitsers deze staking. Er vielen doden en gewonden. Uit angst voor het geweld gingen de mensen weer aan het werk. Er volgden represailles van de Duitsers. Een aantal mensen die hadden meegedaan aan de staking werden doodgeschoten en de steden die mee hadden gedaan aan de staking moesten hoge boetes betalen. De Duitsers lieten hun masker vallen en gingen steeds opener over tot Jodenvervolgung.

Groeiend verzet tegen het nieuwe gezag

In de provincie woonden minder joden dan in de Randstad dus hier vielen de anti-joodse maatregelen minder op en was er aanvankelijk minder reden tot verzet. Vanaf 1943, toen mensen moesten gaan werken in Duitsland, veranderde het dagelijks leven van de Nederlanders drastisch. Steeds meer mensen weigerden zich aan te passen aan de oorlogsomstandigheden en samen te werken met de bezetters. De anti-Duitse stemming nam toe. Hoe meer het verzet groeide, hoe harder de Duitsers reageerden. Ze gingen steeds strenger controleren en wilden steeds meer groeperingen in de Nederlandse samenleving beheersen. Zo moesten kunstenaars lid worden van de nationaal-socialistische Kultuurkamer. De omroeporganisaties werden vervangen door één Rijksradio: De Nederlandse Omroep. Alle vakverenigingen gingen op in het Nederlandse Arbeidersfront. De NSB werd de enige politieke partij die was toegestaan.

Doe de dilemmatest:

- 1** Je bent op weg naar school. Je bent een beetje zenuwachtig: je moet zo een spreekbeurt houden. Vlak voor je rijdt een klein meisje met haar fiets tegen een stilstaande auto. Ze huilt vreselijk, en haar fiets is kapot.

Wat doe je?

- a** Je denkt: 'ik mag niet te laat op school komen' en je fietst door.
 - b** Je stopt en probeert het meisje te helpen. Dan maar te laat op school en misschien een boze juf.
 - c** Je rent naar het dichtstbijzijnde huis, en hoopt dat iemand thuis is om te helpen.
 - d** Je hebt geen idee wat je zou doen.
- 2** Je loopt door de winkelstraat. Je hoort schreeuwen in de fotozaak en het alarm gaat af. Er rennen een jongen en een meisje met een dure camera de winkel uit. Ze hollen in jouw richting.

Wat doe je?

- a** Je probeert zo te gaan staan dat ze niet langs je komen.
 - b** Je belt het alarmnummer 112.
 - c** Je ziet opeens dat je veter los is...
 - d** Je hebt geen idee wat je zou doen.
- 3** Het is 1940, het eerste oorlogsjaar. Je zit in de klas met een joods meisje en de dochter van een NSB'er. Je kunt het met beiden goed vinden. Je moet een werkstuk maken. Het liefst doe je dat met beide meisjes. Maar de dochter van de NSB'er wil het joodse meisje er niet bij hebben.

Wat doe je?

- a** Je vindt het belangrijk goede maatjes te blijven met de dochter van de NSB'er en zegt tegen het joodse meisje dat ze een ander groepje moet zoeken.
 - b** Je besluit met het joodse meisje samen te werken.
 - c** Je denkt: 'mij te lastig hoor', en zoekt een ander groepje.
 - d** Je hebt geen idee wat je zou doen.
- 4** In 1944 is er bijna niets meer te eten in jouw woonplaats. Samen met een vriend probeer je eten bij elkaar te zoeken bij boeren. De honger is zo groot dat je besluit om alleen naar Groningen te gaan. Je vriend mag niet van zijn ouders.

Wat doe je?

- a** Je gaat toch: de honger is enorm.
- b** Je besluit om niet te gaan, want die ouders hebben eigenlijk wel gelijk.
- c** Je probeert een andere vriend over te halen om ook mee te gaan.
- d** Je hebt geen idee wat je zou doen.

- 5** Het is avond en donker buiten. Niemand mag meer op straat zijn. De bel gaat. Je weet dat dit alleen maar gevaar kan betekenen. Iemand die zich moet verstoppen voor de Duitsers, bijvoorbeeld.

Wat doe je?

- a** Je doet open, zonder erbij na te denken. Als iemand hulp nodig heeft, is hij welkom.
- b** Je denkt aan de gevaren voor jezelf en je familie, en laat de deur dicht.
- c** Je doet de deur op een kiertje open en fluistert: 'Ga maar naar de overburen'.
- d** Je hebt geen idee wat je zou doen.

- 6** De Duitsers hebben mensen nodig om in hun fabrieken te werken. Ook jij krijgt een oproep: je moet je morgen melden.

Wat doe je?

- a** Je vraagt je baas een brief te schrijven dat je onmisbaar bent. Dat is niet zo, maar dan hoef je nu nog niet mee.
- b** Je meldt je op tijd bij de Duitsers.
- c** Je duikt onder bij vrienden die ergens anders wonen. Maar je weet dat dit gevaarlijk kan zijn voor je ouders, broer, zus: misschien worden zij gestraft.
- d** Je hebt geen idee wat je zou doen.

- 7** Je loopt op straat en er klinkt afweergeschut. Iedereen duikt een schuilkelder in. Volwassenen duwen je weg om zelf de kelder in te komen.

Wat doe je?

- a** Je holt naar een andere schuilkelder.
- b** Je vecht jezelf naar binnen: jij wilt ook veilig zitten!
- c** Je probeert op straat ergens te schuilen en hoopt er het beste van.
- d** Je hebt geen idee wat je zou doen.

- 8** School is er niet meer en je hebt ontzettende honger. Samen met vrienden probeer je eten te vinden bij boeren. Dan besluiten je vrienden om een broodkar van een bakker om te duwen om zo broden te pikken.

Wat doe je?

- a** Je wilt niet meedoen: stelen kan echt niet!
- b** Je besluit om langs nog meer boeren te gaan.
- c** Je wilt niet stelen, maar de honger is te groot.
- d** Je hebt geen idee wat je zou doen.

Kijk op het antwoordblad: wat voor type ben jij?

Kijk bij iedere vraag welk antwoord (a, b, c, d) je hebt gegeven.

Vul hieronder per vraag je punten in. Voor een d-antwoord krijg je geen punten.

1	a – 1 punten;	b – 8 punten;	c – 4 punten;	d – 0 punten, dus ik heb punt(en)
2	a – 8 punten;	b – 4 punten;	c – 1 punten;	d – 0 punten, dus ik heb punt(en)
3	a – 1 punten;	b – 7 punten;	c – 3 punten;	d – 0 punten, dus ik heb punt(en)
4	a – 8 punten;	b – 2 punten;	c – 3 punten;	d – 0 punten, dus ik heb punt(en)
5	a – 8 punten;	b – 1 punten;	c – 3 punten;	d – 0 punten, dus ik heb punt(en)
6	a – 2 punten;	b – 4 punten;	c – 4 punten;	d – 0 punten, dus ik heb punt(en)
7	a – 4 punten;	b – 8 punten;	c – 2 punten;	d – 0 punten, dus ik heb punt(en)
8	a – 1 punten;	b – 2 punten;	c – 8 punten;	d – 0 punten, dus ik heb punt(en)

Tel al je punten bij elkaar op: punten

Tel nu het aantal keer dat je antwoord d hebt gegeven: keer

Wat zegt het antwoord over jou?

Heb je meer dan vier keer een d ingevuld?

Vond je het zo moeilijk? Of had je geen zin om na te denken? Toch maar eens doen – keuzes maken is heel belangrijk! Als je nooit durft te kiezen, kiest een ander voor jou.

Heb je 16 punten of minder?

Je hebt wel wat weinig punten. Je bent erg voorzichtig. Daarmee had je een grote kans de oorlog te overleven. Maar als iedereen zo was geweest als jij, had de oorlog misschien wel langer geduurd.

Heb je 17 – 30 punten?

Je bent voorzichtig en kiest meer voor veiligheid dan avontuur. Je vindt je eigen familie erg belangrijk. Je denkt goed na voor je een keuze maakt en weegt de risico's tegen elkaar af. Maar soms durf je wel dapper te zijn.

Heb je tussen 31 en 42 punten?

Je bent dapper, maar denkt ook goed na over de risico's die je loopt. Jij wil graag mensen helpen, maar houdt je ogen open voor het gevaar. Daarom doe je ook wel eens niets. Mensen zoals jij waren heel belangrijk voor het verzet.

Heb je meer dan 42 punten?

Ben je echt zo moedig? Of ben je vooral onvoorzichtig? Je moet ook wel aan je eigen veiligheid denken! Je had je in de oorlog vast ingezet voor iedereen die vervolgd werd. Maar of jij het zelf overleefd zou hebben, is maar de vraag.

Deze dilemmatest is ontwikkeld door

literatuur over de Tweede Wereldoorlog

Tip: leg op een aandachtstafel in de klas deze boeken ter inzage en kies een boek als voorleesboek.

Achtergrondliteratuur (zie: <http://www.entoen.nu/>)

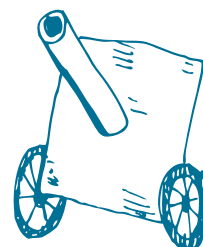
- De Duitse inval in Nederland en het bombardement op Rotterdam
- Verhalen uit het verzet: de overval in Leeuwarden, Putten, Hannie Schaft, Engelandvaarders
- De NSB
- De Hongerwinter
- De Slag om Arnhem, D-day en de bevrijding in mei 1945

Leesboeken over Tweede Wereldoorlog:

- Eric Heuvel, De ontdekking (Amsterdam 2003); dit stripboek behandelt op een inzichtelijke manier de dilemma's van de Nederlandse bevolking in oorlogstijd
- Zwarte confetti, foto's, verhalen, gedichten en tekeningen over de oorlog (10+)
- Paul Biegel, De karabijn (8+)
- André Boesberg, Zwarte stad (Rusland, 1942) (12+)
- Herman van Campenhout, Pikadon (Hiroshima) (12+)
- Mirjam Elias, Het verlaten hotel
- Reg Grant, De Tweede Wereldoorlog in Europa (12+ info)
- Dennis Hamley, De Tweede Wereldoorlog (12+ info)
- Evert Hartman, Oorlog zonder vrienden (12+)
- Els Pelgrom, Kinderen van het Achtste Woud (12+)
- Aline Sax, Mist over het strand (12+)
- Jan Terlouw, Oorlogswinter (12+)
- Sandi Toksvig, Hitlers kanarie (Denemarken) (9+)
- Anke de Vries, Belledonne kamer 16 (Frankrijk) (12+)
- Anna en Wout Woltz, Post uit de oorlog (Amsterdam)(12+)
- Oorlog 40- 45.nl. (13+)

werkbblad 1

Luister het fragment. Lees daarna de vragen en beantwoord ze samen.

In de nacht van 16 op 17 april 1945 kropen Gijs Numan en Albert van der Scheur over het sluisje. Dat was gevaarlijk want de Canadezen konden op hun schieten.

Vraag 1. Bekijk het sluisje. Hoe snel kun je hier overheen kruipen? Bespreek het met elkaar, je hoeft het antwoord niet op te schrijven.

Vraag 2. Stel je voor dat je zelf over de sluis zou sluipen. Is er een manier waarop je snel kan wegduiken of je kunt verstoppen als het nodig is? Bespreek het met elkaar, je hoeft het antwoord niet op te schrijven.

Vraag 3. Als ze waren beschoten, hadden ze dit waarschijnlijk niet overleefd. Gijs en Albert wisten dat ze dit risico liepen. Toch zijn wel gegaan. Waarom deden ze dat dan toch?

Vraag 4. Gijs en Albert hielpen bij de bevrijding van Apeldoorn. Apeldoorn was bezet door de Duitsers. Waarom was de bevrijding nodig? Hoe zag het leven van de inwoners van Apeldoorn er uit? Was hun leven zwaar door de Duitse bezetting?

Vraag 5. Gijs Numan ging samen met Albert naar de Duitsers, de vijand. Hij was zenuwachtig. Waarom was hij nerveus? Wat voor advies gaven Albert en Gijs aan de Duitsers?

Vraag 6.

De Duitsers geloofden de mannen en gaven zich over. Nu moesten ze nog de Canadezen inlichten! En over de sluis naar de Canadezen toe. De Canadezen geloofden de twee mannen eigenlijk niet. Ze wilden de Duitsers die in de stad zaten flink aanvallen en beschieten. Ze wilden namelijk niet nog meer verliezen lijden. Want voordat ze in Apeldoorn kwamen, hadden ze al flink gevochten. Daarbij waren al vele Canadese soldaten gesneuveld of gewond geraakt. En omdat twee aanvallen in Apeldoorn al waren mislukt, dachten de Canadezen dat de Duitsers met velen waren. Ze waren zich aan het voorbereiden op een zware strijd en weerstand van de Duitsers. Toch hebben Albert en Gijs de Canadezen weten te overtuigen. Hoe is ze dat gelukt?

*Op de foto zie je terugtrekkende
Duitse soldaten –*

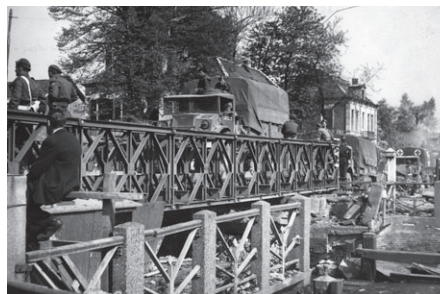
Herkomst foto: CODA Archief

Vraag 7.

De Canadezen moesten Albert en Gijs vertrouwen. Ze namen daarmee een groot risico. Want hoe konden ze weten of ze gelijk hadden? Ze kozen er voor om de mannen te vertrouwen en Apeldoorn niet binnen te vallen. Als ze anders hadden gekozen, als ze de mannen niet hadden geloofd, wat dan? Wat denk je? Omschrijf in een paar woorden wat er dan gebeurd zou zijn?

*Op de foto zie je hoe de Canadezen
Apeldoorn binnen komen rijden –*

Herkomst foto: CODA Archief

Vraag 8.

Reijer Hulstein woonde tijdens de Duitse bezetting in Apeldoorn en was ongeveer net zo oud als jullie. Zijn vader en moeder hielpen de onderduikers. Ze vingden joden op in hun huis. Dat mocht niet van de Duitsers. Zijn vader was al een keer opgepakt. Maar toch ging de familie door met het helpen van onderduikers. Ze vonden dat ze moesten helpen waar ze konden! Je kunt je voorstellen dat het hele gezin in angst leefde. Bang om ontdekt te worden door verraders. Er waren veel mensen die wisten dat de familie Hulstein verboden dingen deed. Als één iemand z'n mond voorbij zou praten zou het hele gezin, met tien kinderen, worden opgepakt. Ook voor hen was het dus heel belangrijk dat er een eind zou komen aan de Duitse bezetting. Wat vind je er van dat de ouders van Reijer zo'n risico namen? Als jij Reijer zou zijn, zou je dan aan je ouders vragen te stoppen?

werkbblad 2

Luister het fragment en beantwoord daarna de vragen.

Het lukt de Canadezen met behulp van het verzet, om Apeldoorn te bevrijden. Lees hoe de Apeldoornse jongen Reijer Hulstein de bevrijding meemaakte.

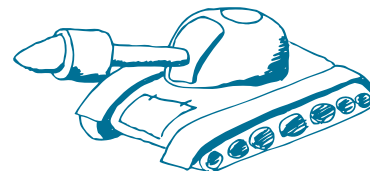
“Maanden voor de bevrijding had onze familie samen met de buurman een schuilkelder gemaakt voor onze bescherming. Het was een groot gat in de grond, bedekt met verschillende lagen aarde. Daarbinnen was het groot genoeg voor ons gezin van tien personen en het gezin van de bure van dertien personen. Gedurende gevechten en de constante bombardementen zaten we daar vele dagen en nachten met z’n allen bij elkaar. Ik vierde mijn verjaardag 16 april in de schuilkelder. (...) Toen we vroeg in de morgen wakker werden, merkten we dat het heel rustig was buiten. Geen ratelende geweren, geen vallende bommen. (...) Op deze morgen van de 17e april zagen we de eerste Canadese soldaten lopen tussen de bomen met hun geweren in de aanslag. Het langverwachte moment was aangebroken. We waren eindelijk vrij!!!

Vader rende de straat op en de eerste Canadese bevrijders kregen een grote omhelzing. We begonnen te roepen: “Wakker worden allemaal, we zijn vrij!” Toen kwamen er steeds meer mensen de straat op. De soldaten werden omringd door een grote massa mensen, allemaal schreeuwend, roepend, lachend en omhelzend. Wat een dag!!

De volgende dag was er een dankdienst in onze kerk en in veel andere kerken. Dankbaarheid voor ieder, die onze dank verdiende. Voor het bevrijden van de angst van de afgelopen vijf jaar. Voor het terugkrijgen van onze vrijheid. Voor ons als familie dankbaarheid voor het redden van vader en moeder en het bij elkaar houden van ons gezin. De daarop volgende weken waren er feesten bij de mensen thuis en op straat. Wij waren vrij.”

Herkomst foto:
CODA Archief

Op 17 april 1945 is het feest in Apeldoorn. Op de foto zie je hoe de Canadese tanks door de straten rijden. Ze worden toegejuicht door de bevrijde inwoners. Iedereen is blij dat de bezetting eindelijk voorbij is! Maar de Canadezen moeten door, de vijand is nog niet verslagen. De Canadezen trekken door richting Barneveld, Hoenderloo, Uddel, Kootwijk en verder. Het zou nog ruim twee weken duren voordat de rest van Nederland vrij zou zijn.

De Canadezen hebben samen met Britse, Amerikaanse en Poolse soldaten, Nederland bevrijd. Het waren de Canadezen die Apeldoorn bevrijdden. 5706 Canadese soldaten zijn in Nederland omgekomen.

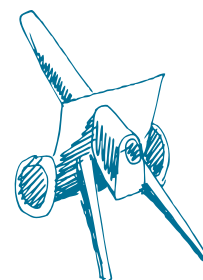
Vraag 1: Wat vind je ervan dat al die soldaten zo hard hebben gevochten voor een land dat eigenlijk niet hun land is?

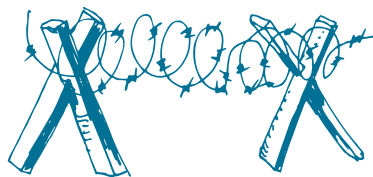
Vraag 2: Zou je dat zelf willen doen voor een ander land? Leg uit.

Vraag 3: In het fragment heb je gehoord waar de Canadezen het voor hebben gedaan. Schrijf dat op in je eigen woorden.

Herkomst foto:
CODA Archief

Vraag 4: Iedereen is heel blij met de Canadezen. Er wordt gefeest en gelachen. Kinderen rijden mee in de trucks van de soldaten. Maar de tijd verstrijkt en de Canadezen willen eigenlijk zo snel mogelijk naar huis. Toch kan dat niet. Er zijn te weinig schepen om de mannen naar huis te brengen. De Canadezen hebben in het begin wel werk. Ze helpen mee met de wederopbouw van Nederland. Maar na een paar maanden wordt het werk weer gedaan door de Nederlanders zelf. Het duurt allemaal lang en de spanningen tussen de Canadezen en de Nederlanders nemen toe. Kun je uit het luisterfragment een reden noemen waardoor de spanningen opliepen?

Vraag 5: De Canadezen wilden na alles wat ze hadden mee gemaakt natuurlijk zo snel mogelijk naar huis. Wat zouden zij er van gevonden hebben dat het zolang duurde?

Vraag 6: Het monument 'Man met Twee Hoeden' is geplaatst ter ere van de Canadezen, dit is het Nationaal Canadees Bevrijdingsmonument. De twee hoeden verwijzen naar tegenovergestelde gevoelens en situatie waar veel mensen mee te maken hebben gehad tijdens de oorlog. Bijvoorbeeld de vreugde over de bevrijding tegenover het verdriet over het verlies van vele levens. Bedenk nog een tegenstelling die te maken heeft met de oorlog.

De Man met Twee Hoeden

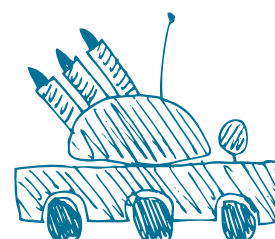
Herkomst foto: eigen foto

Vraag 7: In Canada, in Ottawa, staat een zelfde beeld. Waarom zouden ze dat gedaan hebben?

Vraag 8: Het monument is eigenlijk ook een manier om de Canadezen te bedanken voor hun strijd en harde werk voor Nederland. Vind je dit een mooi beeld? Leg je antwoord uit.

Vraag 9: Reijer Hulstein en zijn familie verhuisden na de oorlog naar Canada, naar het land van de bevrijders. Ze zijn niet de enige; heel veel Nederlanders vertrokken na de oorlog naar Canada. Waarom zouden ze uit Nederland zijn vertrokken denk je?

Antwoordblad

Werkblad 1:

- Vraag 1** Bespreek de antwoorden van de leerlingen. Wie denkt er snel over heen te kunnen?
- Vraag 2** De sluis staat in een open gebied. Je kunt ongezien nergens heen.
- Vraag 3** Ze moesten het sluisje oversteken om bij de Canadezen te komen. Ze moesten hen vertellen dat de Duitsers zich hadden overgeven. Anders zouden de Canadezen Apeldoorn beschieten terwijl dat niet meer nodig was.
- Vraag 4** Tot op zekere hoogte ging het leven tijdens de bezetting gewoon door, net als daarvoor. Toch leefden sommige mensen in angst. En ook werden bijvoorbeeld hun fietsen afgenomen en was voedsel schaars.
- Vraag 5** De mannen wisten niet hoe de Duitsers zouden reageren. Ze zouden hen op kunnen pakken of zelfs neerschieten. Gijs en Albert gaven de Duitsers het advies zich over te geven.
- Vraag 6** Dat is ze gelukt door de twee gevangen genomen Duitse soldaten op te halen en te verhoren.
- Vraag 7** Wat zou er volgens de leerlingen gebeurd zijn? Bespreek de antwoorden klassikaal. De stad zou er dan wellicht heel anders uit hebben gezien. De Canadezen waren van plan de stad binnen te vallen met veel zwaar geschut. Gebouwen zouden kapot geschoten worden. De kans is ook aanwezig dat er dan meer slachtoffers gevallen waren.
- Vraag 8** Wat hebben de leerlingen geantwoord. Bespreek de antwoorden klassikaal.

Werkblad 2:

- Vraag 1** Bespreek de antwoorden van de leerlingen.
- Vraag 2** Bespreek de antwoorden van de leerlingen.
- Vraag 3** Leest het volgende citaat uit het luisterfragment voor: “Die mensen hebben tranen in hun ogen van vreugde! Die Nederlanders staan bekend als een nuchter volk, nou... moet je kijken! Ze klimmen over onze auto’s en trucks! (...) Als mensen mij later vragen: wat maakte de meeste indruk tijdens je diensttijd? Dan weet ik het wel! Dit zet alle ellende, verliezen en ontberingen van de afgelopen maanden in een ander daglicht! Hier hebben we het voor gedaan. Dit zal ik nooit vergeten!” Komt het antwoord overeen met de essentie van dit citaat?
- Vraag 4** De Canadezen moesten na de bevrijding nog een jaar blijven. Er was weinig werk. Nederlandse vrouwen kwamen in de problemen omdat ze zwanger waren en niet met de Canadese vaders konden trouwen.
- Vraag 5** Ze waren in een vreemd land en ze wilden natuurlijk niets liever dan terug naar huis, naar hun familie. Je kunt je voorstellen dat ze het erg vervelend vonden dat ze niet naar huis konden.
- Vraag 6** Bespreek de antwoorden van de leerlingen. Antwoorden kunnen bijvoorbeeld zijn: vrij tegenover bezet; welkom en afscheid; Canada en Nederland; oorlog tegenover vrede; leven en dood; gevangen tegenover vrijheid; leven in angst tegenover een onbezorgd leven.
- Vraag 7** Nederland en Canada zijn door gebeurtenissen voor altijd met elkaar verbonden. De twee beelden drukken samen de verbondenheid van de twee landen uit.
- Vraag 8** Wat hebben de leerlingen hierop geantwoord? Bespreek de diverse antwoorden.
- Vraag 9** Nederland had veel geleden in de oorlog. Het land moest herstellen en opgebouwd worden. Canada was niet verwoest door de oorlog, er waren daar veel mogelijkheden om een nieuw leven op te bouwen.

Hoe maak je een gedicht?

Over (ge)dichten en dichtvormen

Gedicht

Vertel de leerlingen het volgende over het maken van het gedicht:

Een gedicht hoeft niet te rijmen.

Een gedicht schrijven betekent: zuinig zijn met woorden.

Een gedicht schrijven betekent: elk woord wegen, en laten passen bij andere woorden.

Een gedicht laat zien wat de woorden doen, voelen of zijn door bijvoeglijke naamwoorden te gebruiken.

Een gedicht herken je doordat de tekst omgeven is door heel veel wit. Vaak zijn er verschillende strofen.

Een gedicht klinkt muzikaler dan een verhaal. Dat komt door herhaling, vooral van klank en ritme. Je hoort dat pas goed als je een gedicht voordraagt.

Een gedicht zorgt ervoor dat je gewone dingen opeens met andere ogen ziet.

Een gedicht bevat dikwijls beeldspraak, dat wil zeggen dat twee dingen in een vergelijking naast elkaar worden gezet.

Een gedicht heeft soms rijm binnen de versregel.

Een gedicht heeft aan het eind soms een grappige of onverwachte wending.

Rijm

De meest voorkomende vorm van rijm is eindrijm. Als de leerlingen willen rijmen kunnen ze gebruik maken van de volgende rijmschema's:

aabb (gepaard) De eerste twee zinnen en de laatste twee zinnen van een strofe rijmen.

abba (omarmend) De eerste en de laatste zinnen rijmen en de tweede en derde zin rijmen.

abab (gekruijst) De eerste zin en de derde zin rijmen en de tweede en de laatste zin rijmen op elkaar.

aaaa (slag) Alle zinnen van de strofe rijmen op elkaar.

Bij alliteratie komen de beginletters overeen (huis en haard).

Bij assonantie komen de klinkers overeen (een stoffig bos).

Bij binnenrijm rijmen de woorden binnen de versregel (gaan en staan).

Dichtvormen

De meest gebruikte vorm van dichten is een aantal strofen van gelijke lengte (4 tot 6 zinnen) achter elkaar. Er bestaan echter verschillende bijzondere dichtvormen. Als de leerlingen daar gebruik van willen maken kunnen ze kiezen uit:

Elfje

Een gedicht dat bestaat uit elf woorden. Achtereenvolgens: één, twee, drie, vier en weer één woord.

File

Blikken dozen

zuipen liters benzine.

Een kleurig metalen lint

eindeloos.

Rondeel

Een gedicht waarvan bepaalde versregels op afgesproken plaatsen terugkomen. Regel 1 komt terug als regel 4 en als regel 7. Regel 2 is hetzelfde als regel 8.

Vlinders in een vlinderstruik
vlinderen ondersteboven
nectar uit een bloem
Vlinders in een vlinderstruik
rollen hun tong
tot aan de bloembodem
Vlinders in een vlinderstruik
vlinderen ondersteboven

Vrij vers

Een gedicht waarvan de vorm helemaal vrij door de dichter wordt bepaald.

Eenbenig

spiegel ik me
in een zomerse plas
aan een blauwe reiger.
Wat weinig
veren voor een vogel
De armen te hoekig
voor sierlijke vleugels.
Maar stilstaan op een been
kan ik al.

Limerick

Een humoristisch gedicht van 5 versregels met als rijmschema: aabba. In de eerste regel een plaatsnaam of een naam van een land.

Er was eens een varken in Uffelen
dat wou aan iedereen snuffelen.
Hij kreeg vaak op zijn kop
want hij hield maar niet op.
In de hoop dat het uitliep op knuffelen.

Literatuur:

- Bevrijders als vaders. Twintig interviews met kinderen van Canadese bevrijders / Door: Kate Simms / Amsterdam: Anima, 2000.

Internet:

- canon van Nederland
- www.wikipedia.nl
- www.februaristaking.nl
- <http://www.geheugenvanplanzuid.nl/tijdtijn/razzia's2.htm>
- www.apeldoornendeoorlog.nl
- www.jijendeoorlog.nl
- www.monument.apeldoorn-onderwijs.nl/bevrijding

Beeldmateriaal:

- CODA Archief Apeldoorn

Overig:

- Dilemmatest – Anno

Met dank aan:

- Wybo Boersma
- CODA Archief Apeldoorn voor het beschikbaar stellen van beeldmateriaal.
- Ray (Reijer) Hulstein voor zijn medewerking en persoonlijk verhaal:
website <http://www.oud-apeldoorn.nl/downloads/latest-copy-of-het-verzet.pdf> en www.hulstein.org

Dit is een uitgave van:

Stichting Liberation Route Europe

Postbus 156

6660 AD Elst

www.liberationroute.nl

Ontwikkeling en samenstelling:

EDU-ART:

Maud Heldens

Janneke Bonekamp

Ben Bregman

Elsebeth Hoeven

Vormgeving:

Giesbers Communicatiegroep, Velp

Met medewerking van:

Gelders Overijssels Bureau voor Toerisme

Regionaal Bureau voor Toerisme Arnhem Nijmegen

Veluws Bureau voor Toerisme

Airborne Museum 'Hartenstein'

Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945

EDU-ART

Zeelandsingel 40

6845 BH Arnhem

Postbus 301000

6803 AC Arnhem

www.edu-art.eu

De Liberation Route is mede mogelijk gemaakt door bijdragen van de Provincie Gelderland en gemeenten in Gelderland, Utrecht en Noord Limburg.

